

УДК 327.5(4):007:355.40](470)

ЛІТЕРАТУРНИЙ ДИСКУРС ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА В ПРЕСІ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

Андрій Печарський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: pecharskyi@ukr.net*

Стаття присвячена журналістській і творчій діяльності В. Симоненка в умовах тоталітарного режиму. У роботі порушуються проблеми свободи слова, ідеологічної монополізації духовного життя особистості, а також висвітлено ті завуальовані засоби і методи митця журналіста, за допомогою яких він доносив правду до суспільства. Це можна було зробити в інформаційному радянському просторі лише метафорично, за ширмою гумору чи із символічними натяками на тогочасні жорстокі реалії. Так Симоненкова поетична творчість приходила на допомогу його журналістській діяльності.

Ключові слова: літературний дискурс, преса, тоталітарний режим, радянська заангажована журналістика, свобода слова, українські шістдесятники, креативне мислення-сприйняття, культ особистості.

Коли в одному із інтерв'ю естонського журналіста телебачення і радіо Урмаса Отта запитали: «Чим насамперед повинен володіти у своїй професії «добрий» кореспондент?», він відповів: «Таємницею, яка несе не лише інтелектуально-інформативне навантаження, але й психологічне. Навіть якщо немає таємниці, «добрий» кореспондент повинен ілюзорно створювати довкола себе її ауру» [див.: 6]. Справді, адже це найефективніший метод зацікавити аудиторію, стимулювати її до креативного мислення-сприйняття й «розшифрувати» інформаційні підтексти, якщо вони є.

У свій час до такої когорти прогресивних журналістів належав відомий український митець В. Симоненко, працюючи у редакціях газет «Черкаська правда» (1957-1959), «Молодь Черкащини» (1960-1963), а також власним кореспондентом «Робітничої газети». Більшість своїх матеріалів підписував «псевдонімом» (прізвищем матері) В. Щербань.

Опубліковані в «Літературній Україні» (2002) записи проведених зборів, нарад і засідань редколегії обласної газети «Молодь Черкащини» дають уявлення про непросту журналістську роботу Симоненка. Ось декілька цитат, які є ключем до розуміння його внутрішніх бажань і сподівань: «Нам треба вище піднімати голос проти байдужості, в якій би формі вона не проявлялася (18.04.1960).

Скільки нашого українського люду з різних причин розкидано по світу, напевне, ніхто не знає. Але вісті, які доходять звідти, переконують, що наші земляки почувують себе там кепсько... адже вибирати собі вітчизну не можна, як, до речі, й

матір. А державі має бути соромно за тих своїх громадян, які змушені поневірятися по чужині 18.07.1960).

Моральне падіння людини – це велика суспільна трагедія (24.10.1960)

Побачити ж, що стоїть за людською працею, складніше... (9.10.1961)» [2, с. 3].

Навчаючись на факультеті журналістики Київського державного університету ім. Т. Шевченка, В. Симоненко працював відповідальним секретарем багатотиражки своєї alma mater, а згодом – головою студентської літературної студії, яка була кузницею молодих талантів.

Варто зауважити, що в пресі тоталітарного режиму прогресивними (в міру тих чи інших обставин) журналістами переважно були митці, які вели активну боротьбу проти ідеологічної монополізації духовного життя особистості. Тому для В. Симоненка радянське заангажоване ЗМІ – це коли на шпальтах преси повідомляли: «Член компартії, товариш Х помер», – людям, котрі і не знали, що член компартії, товариш Х узагалі жив. Так, директор похоронного бюро із нарису «Бенкет небіжчиків» В. Симоненка, дізнавшись про смерть якогось нещасного, з радістю біжить і наспівує: *Знайте, дяді, знайте, тьоті / Знай, дівчино і пацан: / Краще вмерти на роботі, / Ніж не виконати план* [7, с. 492].

Авжеж, лише за ширмою гумору автор мав змогу донести тогочасну гірку правду, що цінність життя людини прирівнювалось до статистичних показників, цифр і планів. Також у «Думі про щастя», оспівуючи тяжку невдячну працю доярки в добу посиленого технічного прогресу, В. Симоненко із сарказмом пише: *І тому ця Марія чи Настя / будить дзвоном дійниці село, / щоб поменше такого щастя / на радянській землі було!* [8, с. 61].

Цей поетовий талант «гіркою сміху» любові до рідного народу виступає найоб'єктивнішим суддею над тогочасними суспільно-політичними парадоксами жорстокої дійсності.

З цього приводу можна навести художні рефлексії Ф. Достоєвського, котрий запитував: «Чи могли б згодитися ви збудувати світову гармонію на одній-єдиній сльозі однієї-єдиної безневинної дитини?!» Так і В. Симоненко у своїй журналістській і поетичній творчості задається питанням, чи можна досягнути справедливості для всесвітнього добра на одній-єдиній сльозі «простої» людини?! Відповідь на це запитання він дає у своєму «Кирпатому барометрі» (1962), застерігаючи людство від «атомних грибів» і «радіації»: *Ми не брешем, не лукавим – / Що подужаєм, берем! / Ми сьогодні світом правим, / Все жерем, / Жерем, Жерем! (...) / Нам живеться ласо й любо, / А на совість ми плюєм – / Що потрапило на зуби, / Те жуєм, / Жуєм, / Жуєм! / Тільки ми від глузду вільні, / Ми – сини Європи! / Ми – могутні, / Ми – весильні, / Ми – пітекантропи!* [7, с. 307].

Такими метафоричними натяками поет розкриває в інформаційному просторі істинне лице правлячих кіл світової закуліси, які, перебуваючи у смертних гріхах, вважають, що людина не є «образом Божим» [1; 1М: 27], а звіроподібною істотою у «вигляді пітекантропів» [див.: 4] як проміжної ланки еволюції між мавпою й людиною.

Сумногослі настрої В. Симоненка щодо «атомних грибів» і «радіації» мотивовані тогочасними реальними соціально-політичними подіями. Відомо, що секретні ядерні експерименти СРСР досягнули апогею ще 14 вересня 1954 р. Мова йде про операцію «Снежок» на Тоцькому полігоні Оренбурзької області, де були проведені

масштабні маневри з використанням ядерної бомби. Головне завдання експерименту – перевірити вплив ударної хвилі та проникаючої радіації на людей, тварин, бойову техніку і будівлі. У результаті вибуху ядерному опроміненню піддалися 45 тисяч солдатів і офіцерів усіх видів війська і 10 тисяч мирних жителів. За свідченням експертів, «потужність атомної бомби (РДС-2. – А. П.), кинуті в Тоцькому, в два рази перевищувала потужність тої, що американці кинули на Хіросіму і Нагасакі в 1945 році» [див.: 5].

У маршала Жукова – особливо жорстоке ставлення до військових. Коли мова йшла про небезпеку, він іронічно говорив: «Солдат не жалеть! Баби еще нарожают...». А відтак усі учасники ядерного експерименту вимушені були дати підписку про нерозголошення військової таємниці протягом 25 років. Їм заборонялося розказувати навіть лікарям про справжні причини своїх численних хвороб [див.: 5]. І можна лише здогадуватися, які наслідки це мало для сімей «атомних солдат» маршала Жукова та місцевого населення.

Професор Оренбурзької державної медичної академії М. Скачков розповів в інтерв'ю, що результати дослідження імунології жителів Сорочинського району вражають. «У дітей фактично не працює система інтерферону – захист організму від раку. Звідси – висновок: третє покоління людей, які пережили атомний вибух, живе із схильністю до раку...» [див.: 9].

Зрештою лікарі не могли встановити правильний діагноз пацієнтів, бо розказувати про реальні причини хвороби було суворо заборонено, а у 1980 р. архів Тоцької районної лікарні спалили, бо для нього начебто немає місця.

Головна мета операції «Снежок», мабуть, зводилась до одного – радянське керівництво хотіло довести собі, що Третя світова війна може бути успішною.

Такі реальні історичні й художні паралелі *текстів і контекстів* дають можливість краще збагнути особистісну та планетарну зумовленість мислення В. Симоненка, зрештою, як і українських митців-шістдесятників. Адже неспроста М. Вінграновський застерігав людство в своїх «Атомних прелюдіях» – від «катастрофічних квітів бомбовозів» і «всесвітньої домовини»; І. Драч у феєричній трагедії «Ніж у сонці» – від «якорів космічної ракети», які «вросли в народ – навечно, аж іржаво»; Л. Костенко в «Зоряному інтегралі» – від «підсвідомих кігтів шовінізму» і «гіпсової маски місяця».

Дослідники із різним уподобанням сходяться на думці, що секрет геніальності В. Симоненка – у простоті, бо це – найкоротший шлях до серця читача. Тобто, мова про майстерність доступно і легко подавати складні речі. Власне, такою є журналістська діяльність і поетична творчість В. Симоненка. У своїй художньо-образній системі він, на перший погляд, наче повторює десь-колись уже чує, але при тім приєднує відомий образ одного фрагменту дійсності метафори до іншого, що забезпечує новаторство афористичного стилю за аналогією з уже складеною системою понять. Наприклад: *Але, як твій промах лиш ворог бачить, – друзів у тебе нема!* («Помилка»); *Вічна мудрість простої людини в паляниці звичайній живе* («Перший»); *Бо на світі той наймудріший, хто найдужче любить життя* («Найогидніші очі порожні»); *Тільки тим історія належить, хто сьогодні бореться й живе* («Нашої заслуги в тім не бачу»); *Йй-право, не страшно вмерти, а страшно мертвому жити* («Люди часто живуть після смерті»).

В. Симоненко, будучи залюблений у правду і справедливість, пристрасно боровся проти тогочасної брехні, спотворення історичних фактів українського народу. Гнітюче враження на журналіста справив випадок, коли на галявині Биківнянського лісу він побачив хлопчаків, які грали у футбол. За м'яча їм правив череп з діркою в потилиці, а ще два позначали лінію воріт. У «Пророцтві 17-го року» Симоненко ще раз із боєм викарбує заповітну думку: *Гранітні обеліски, як медузи, / Повзли, повзли і вибилися з сил – / На цвинтарі розстріляних ілюзій / Уже немає місця для могил* [7, с. 270].

У 1962 році він разом із художницею А. Горською (жорстоко закатованою НКВД у 1970 р. на дачі її свекра) та Лесем Танюком складають до Київської міської ради меморандум з вимогою оприлюднити місце знаходження масових поховань на Лук'янівському і Васильківському кладовищах (найбільших в Україні) у хащах Биківнянського лісу і перетворити їх на національний історико-меморіальний заповідник, місце скорботи і пам'яті репресій НКВД. Задум митця-журналіста був реалізований лише в 1994 році.

Симоненкові поетичні рядки «Пророцтва 17-го року» – опалий цвіт українських національних сподівань у період десталінізації наче продиктовані самою епохою, де жили і творили журналісти-шістдесятники.

Можна сміло стверджувати, що майже всі радянські ЗМІ, преса тоталітарного режиму продовжувала обманювати, але вже «за допомогою правди» (Бісмарк). Мало хто зрозумів, що промова М. Хрущова «Про культ особи та його наслідки» 25 лютого 1956 р. на XX з'їзді КПРС не принесла нічого нового, крім тимчасової ілюзії «свободи слова» і подальших арештів дисидентів. Це була лише політична гра і боротьба за владу високопоставлених членів компартії, в лещатах яких опинилася маса людей, що вже втомилася від задухи брехні і лицемірства радянської тоталітарної системи.

Культ особистості як інструмент управління державою на інтуїтивному рівні відчували вже навіть діти. Так, В. Симоненко у своєму щоденнику (27.IX.1962) писав: «Діти часом несвідомо говорять видатні речі. Пригадую: рік тому ми з Олесем гуляли біля Казбецького ринку. Уздрівши пам'ятник деспота, він запитав мене:

– Тату, хто це?

– Сталін.

Одну мить він дивився на нього і ніби між іншим запитує:

– А чого він туди виліз?

Справді, Сталін не зійшов на п'єдестал, не люди поставили його, а він сам виліз – через віроломство, підлість, виліз криваво і зухвало, як і всі кати. Тепер цей тигр, що живився чоловічиною, здох би від люті, коли б дізнався, якою знахідкою для збирачів металолому стали його бездарні, лубкові пам'ятники.

Це страшно, коли прижиттєва слава і обожествляння стають посмертною ганьбою. Це взагалі не слава, а тільки іграшка, якою тішаються дорослі діти. Не розуміють цього лише убогі душею і мозком» [7, с. 542].

Утім боротьба з «культу» була для М. Хрущова не світоглядною позицією, а засобом зупинити соціальний вибух невдоволення мас і укріпити особисту владу. Щоправда багато є історичних версій стосовно причин тимчасової десталінізації: і про особисту помсту Хрущова Сталіну за свого розстріляного сина-авіатора, і про отруєння вождя «усіх часів і народів», і про розстріл Л. Берії і його команди за півроку до суду, і про небували за масштабами повстання в'язнів ГУЛАГу 1953 році

в районі Воркути, де статисячну колону тюремщиків, що рухалася в місто з метою захопити потужну радіостанцію й оприлюднити свої вимоги, вдалося придушити лише військовою авіацією.

Важко уявити собі, щоб Хрущов керувався якимись образами. Нічого особистого, а лише жорсткий холодний розрахунок і «розумний» ризик. Зрештою, тут справджується думка про те, що зло пожирає само себе (*malum se ipsum devorat.* – лат.). І коли восени 1956 року серед членів політбюро поширились панічні настрої і поголос про те, що вже начебто складаються «чорні списки» для майбутньої розправи з комуністами, Хрущов рішуче призупиняє процес лібералізації, а згодом – у 1962-1963 рр. – проводить зустрічі з діячами культури та мистецтва, засудивши їхні відступи від «соціалістичного реалізму» та буржуазні прояви «формалізму і абстракціонізму».

Утім любов українських митців-шістдесятників, зокрема В. Симоненка, до своєї батьківщини, національна символіка поступово переростає в планетарно-масштабну парадигму. Адже колиска людства – Земля, а 1953-1962 рр. – це період освоєння космосу, науково-технічного прогресу, ядерних перегонів двох супердержав, кризи та ескалації, «холодної війни» між Радянським Союзом і США. М. Хрущов постійно запевняв, що радянські атомні ракети значно потужніші за американські і здатні стерти з лиця землі будь-яке місто. Відтак 18 листопада 1956 року під час прийому західних дипломатів у польському посольстві в Москві він ствердно сказав: «Подобається вам чи ні, але історія на нашому боці. Ми поховаємо вас».

Зміст промови Хрущова дещо нагадує «хор генералів» із поеми «Кирпатий барометр» В. Симоненка: *Не цяцьками – ракетами бавимо, / А життя не вертає назад – / Син ітиме з очима кривавими / Крізь гарячий атомний чад. / Одсахнеться твоєї щирості / І шукатиме ласки у риб, / Коли з серця у нього виросте / Наша мрія атомний гриб <...> / Здичавілі од крові нації / Будуть щирити ікла, мов звір, / І здихатимуть од радіації / У роззявлених пащах нір* [7, с. 308].

До речі, цей художній епізод символічно віддзеркалює реальну військову глобалізацію як панівної тенденції сучасної закуліси.

Інкони творча інтуїція людини випереджає час подій. Наприклад, поняття «холодної війни» отримало назву з легкої руки англійського письменника Джорджа Оруелла. Неспроста і перша поетична збірка М. Вінграновського виходить у світ під назвою «Атомні прелюди», де поет на сторожі свого народу ставить «атом і добро».

Журналістська і поетична діяльність В. Симоненка веде вічний бій за Людину, котра чинить згідно зі своєю природною сутністю, тобто добром. Так, заземлений геніальною простотою, хрестоматійний вірш «Ти знаєш, що ти – людина?» має дивовижну історію. В. Симоненко, зустрівши випадково на вулиці вбиту особистим горем поетесу і журналістку Н. Черняк, «новоспечену» з його легкої руки як Принцесу Діану-Рене (псевдонім), дізнався про її намір покінчити життя самогубством [див.: 3]. Він довго дивився їй у вічі, а потім тихо промовив: «Сьогодні усе для тебе: озера, гаї, степи. І жити спішити треба, кохати спішити треба – гляди ж не проспий!» Наступного дня жінка не могла вийти з подиву: на одній із сторінок газети «Молодь Черкащини» побачила знайомі їй поетичні рядки, які настільки вразили енергетикою любові і радості, що повернули віру до життя. Цей унікальний факт із життя і творчості В. Симоненка є яскравим прикладом професійної журналістської таємниці, про яку говорив «король інтерв'ю», відомий естонський кореспондент Урмас Отт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – Пер. з давньоєвр. й грец. І. Огієнка. – Київ, 2009. – 1151 с.
2. Василь Симоненко як журналіст (Виступи В. Симоненка на ред. летучках 1960–1962 рр.) // Літературна Україна. – 2002. – 10 жовтня. – С. 3.
3. Василь Симоненко – Я на світі такий один (із циклу документальних фільмів «Гра долі». Автор сценарію і режисер В. Образ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=L6_PKisJnqQ.
4. Геккель Э. Естественная история миротворения. – СПб.: Тип. В. Демакова, 1873. – 599 с.
5. Жертвы «Снежка». История самых секретных ядерных испытаний СССР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aif.ru/society/people/zhertvy_snezhka_istoriya_samyh_sekretnyh_yadernyh_ispytaniy_sssr
6. Отт Урмас Playback: Избранные интервью из цикла передач «Телевизионное знакомство». Таллин: SEJS, 1995.
7. Симоненко В. Вибрані твори. – 2-ге вид. – К.: «Смолоскип», 2012. – 852 с., 16 іл. – (Серія: «Шістдесятники»).
8. Симоненко В. Земне тяжіння : Поезії / ред. М. І. Литвінець. – К.: Молодь, 1964. – 120 с.
9. Тоцкий полигон: операция «Снежок» или «Ядерные солдаты» маршала Жукова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://antisovetsky.livejournal.com/51303.html>

VASYL SYMONENKO'S LITERARY DISCOURSE IN PRESS OF TOTALITARIAN REGIME

Andriy Pecharskyi

*Ivan Franko National University of Lviv
1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: pecharskyi@ukr.net*

The article is dedicated to Vasyl Symonenko's journalistic and literary activity in conditions of totalitarian regime. Problems of freedom of speech, of ideological monopolization of person's mental life are raised in the work, also those covert means and methods of artist-journalist are highlighted, he brought the truth to the community by using them. It could be done in informative Soviet space only metaphorically, behind the screen of humor or with symbolic hints on cruel realities of that time.

For example, in poem «Snub-nosed barometer» Symonenko cautioned humanity from «atomic mushrooms» and «radiation», hinting on secret nuclear USSR experiments which reached apogee yet in September, 14 in 1954. It is about operation «Snyezhok» at Trotskyi polygon in Orenburg region where scale stratagems were deployed with using nuclear bomb. In result of explosion 45 thousand of soldiers and officers of all kinds of army and 10 thousand of peaceful inhabitants, mostly of which perished, were exposed to nuclear irradiation. The main task of experiment – to verify the influence of shock wave and pervasive radiation on people, animals, military equipment and buildings. Also Symonenko's poem «Prophecy of 17th year» is a hint on genocide of Ukrainian nation, especially repressions and NKVD executions and massive burials at Lukyaniv and Vasylkiv cemeteries (the largest ones in Ukraine) in the thickets of Bykivnyanskyi forest. In that way Symonenko's poetic oeuvre helped his journalistic activity.

Key words: literary discourse, press, totalitarian regime, Soviet engaged journalism, freedom of speech, creative thinking-perception, cult of personality.